

אוניברסיטת תל אביב
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין
בית הספר להיסטוריה ע"ש צבי יעבץ
החוג להיסטוריה כללית

בין שתי ארצות מולדת:

הגירה חוזרת של ארגנטינים-יהודים מישראל, 1948-2006

חיבור זה הוגש לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"
באוניברסיטת תל אביב

על ידי:
אדריאן קרופניק

העבודה הוכנה בהנחיית:
פרופ' רענן ריין

יוני 2019

הגירה חוזרת פלשתינה/ישראל הייתה למציאות עבור מהגרים רבים במהלך המאה האחרונה, אולם רק לאחרונה הפכה תופעה זו למושא מחקר אקדמי לגיטימי. מחקרים העוסקים בהגירה מארגנטינה ובהגירה חוזרת מישראל מהווים תחומי מחקר חדשים ומתפתחים בימינו, ודיסטרציה זו מבקשת לתרום למילוי חלל זה. היא עומדת בהצלבות בין היסטוריה ארגנטינית, ישראלית ויהודית, בשילוב חקר הגירה. בהשראת זרם חדש בלימודים אתניים המתמקד בקהילות מהגרים וצאצאיהם שלא זכו לתשומת לב רבה במחקר, דיסטרציה זו מעלה קולות שלא נשמעו בשתי המדינות באמצעה גישה חדשה לחקר הגירה חוזרת. במסגרת כתיבה חדשה לא-אידיאולוגית על הגירה חוזרת מישראל, הדיסטרציה מאתגרת את הנרטיב הציוני הרשמי אשר במשך זמן רב דחה את המהגרים החוזרים ודחק את חוויותיהם אל השוליים.

חלק א', המוקדש לשנים 1948-1963, מציע מבט רחב על מגמות מרכזיות בהגירה היהודית למן כינונה של מדינת ישראל ועד לגל ההגירה הגדול הראשון של ארגנטינאים-יהודים. הפרק הראשון מתאר את המקום המרכזי שהתנועה הציונית העניקה להגירה יהודית לפלשתינה כאמצעי ליצירתה של מדינת היהודים, ומסביר מדוע נכון לראות בישראל מדינה של ולמען מהגרים. בעוד מנהיגים ציוניים ומדינת ישראל הציבו את ההגירה היהודית בצמרת ערכיה, נמצאו תמיד לאורך ההיסטוריה שלה גם מי שעזבו אותה, כמו גם מהגרים ומהגרות יהודים שלא בחרו בישראל כיעד הגירה. במהלך שנות החמישים, נראה כי אותה "ארץ חלב ודבש" נמצאה בצפון אמריקה, וכי היבשת בכללותה הייתה ליעד מרכזי עבור יהודים אשר עזבו את מדינת היהודים. כאשר מנהיגים ציונים והעיתונות הישראלית דיווחו על הגירה מתוך ישראל, ההגירה לארגנטינה לא לכדה את תשומת לבם. ארגנטינאים מעטים ביותר חיו בישראל ושיעור המהגרים היוצאים בקרבם היה גם הוא זניח. שנת 1963 ראתה את גל ההגירה המסיבי הגדול מארגנטינה לישראל. מרבית המהגרים והמהגרות היו בני מעמד הביניים אשר עזבו את ארגנטינה בעקבות המשבר הכלכלי ואי יציבות פוליטית, אולם זמן קצר לאחר הגעתם, התבהר כי חלק משמעותי מגל זה שב לארץ המוצא ארגנטינה.

חלק ב', המוקדש לשנים 1962-1973, מורכב משני חלקים אשר יחד מטילים ספק בתפקידה של האידאולוגיה הציונית ככוח המניע מאחורי ההגירה הארגנטינית-יהודית לישראל. חלק זה מנתח את שאיפותיהם של המהגרים והמהגרות לאחר הגעתם לישראל; את הסיבות לחזרתם לארגנטינה;

וכן את המקרה של אלה אשר שבו והיגרו לישראל פעם נוספת. הפרק השני מבקש להסביר את גל ההגירה הארגנטיני-יהודי של שנת 1963, אשר מקושר באופן סימבולי עם האניה "פלמיניה" (*Flaminia*), אשר על סיפונה הפליגו מי שנהנו מתהליך המודרניזציה של החברה הארגנטינית. היו אלה בני מעמד הפועלים, אובייקטיבית, אשר תפשו עצמם כמשתייכים למעמד הביניים, בהתאם לרקעם התרבותי ולהרגלי הצריכה שלהם. כתוצאה מכך, חלק מקבוצת מהגרים זו הביעה חוסר שביעות רצון מן ההזדמנויות התעסוקתיות ואיכות החיים בישראל. נציגיה של הסוכנות היהודית והעיתונות הישראלית עשו לעתים שימוש בסטריאוטיפים בעלי מטען שלילי כשניגשו לתאר מהגרים ארגנטינים. מרבית המהגרים הללו התיישבו בערים חדשות ובאזורי פיתוח. בקרב ההגירה החוזרת של ארגנטינים-יהודים מישראל, בעקבות השפעתו של המיתון הכלכלי על המדינה, בלטו אשדוד ומושב כוכב מיכאל. מאחר שמהגרים רבים שאפו להקים עסק עצמאי ולא רצו בעבודה שכירה, הם קיבלו בהתלהבות הלוואות ואשראי, אשר ניתנו בידי הסוכנות היהודית וארגונים אחרים שפעלו להקל על קליטת מהגרים. סיפורים אשר הופצו, ובחלקם בהגזמה, על-אודות ארגנטינאים החיים בישראל מבלי לשלם את חובותיהם התפשטו בקצב מהיר והציתו מחלוקות סביב מעמד הכלכלי ומידת היותם של מהגרים ארגנטינים מהגרים רצויים בישראל.

הפרק השלישי מנתח את התנודות המהירות בדפוסי ההגירה של ארגנטינים-יהודים, בהשוואה בין עזיבתם את ישראל בשנת 1966 לבין הגל השני של ההגירה של חלקם לקראת סופו של העשור. בכדי לנתח את ההגירה החוזרת של חלק מארגנטינים-יהודים בשנת 1966, פרק זה מציב במרכז את האניה *ירושלים*, אשר הפליגה בעיצומה של תקופת המיתון הכלכלי. שחזורה של אותה הפלגה היסטורית מנמל חיפה לבואנוס איירס מאפשר לנו להתחקות ולחקור דיונים ציבוריים ופרטיים של מנהיגים ציונים על אודות העזיבה, ואת הנרטיב השלילי על מהגרים חוזרים, כמו גם את הנרטיב הנגדי שפיתחו המהגרים החוזרים במכתב אשר חובר על-ידם בלב ים. בארגנטינה, המגזין *לה לוס* (La Luz) היה היחיד שדיווח על אותם המהגרים החוזרים, בעוד מרבית הארגונים היהודים שיתפו פעולה עם ההנהגה הציונית הישראלית ושמרו על שתיקה. התנגדותו המתמדת לסוכנות היהודית, והביקורת על קליטת מהגרים בני מעמד הביניים בישראל מראה כי לא כל היהודים בארגנטינה היו מוכנים להישמע לקווי מדיניות ששורטטו בישראל. התופעה של הגירה חוזרת מישראל והמיתון הכלכלי הובילו לירידה

חדה במספר המהגרים מארגנטינה, אשר נמשכה עד לשנת 1969. בשנה זו ארגנטינה נכנסה לתקופה של טלטלה כלכלית ופוליטית, בעוד שבישראל הייתה זו תקופת תור הזהב שלאחר מלחמת ששת הימים. בעקבות כך, חלק מן המהגרים החוזרים מישראל שוב עזבו את ארגנטינה והיגרו פעם נוספת למדינת היהודים.

חלק ג' מתמקד בשנות השבעים, פרק הזמן שבמהלכו ששלושה אירועים מרכזיים השפיעו על ההיסטוריה הארגנטינאית והישראלית ואת דפוסי ההגירה בין שתי המדינות. מלחמת יום הכיפורים בשנת 1973 שמה קץ לתקופה של שגשוג בישראל. במקביל, בארגנטינה, נבחרה ממשלת פרון השלישית, שיצרה ציפיות גבוהות בקרב ציבורים שונים באוכלוסייה ועוררה פרשנויות סותרות בקרב מנהיגים יהודיים. בסופו של דבר, הפרוניזם לא הצליח לעמוד בציפיות ולהרגיע את הרוחות, ובשנת 1976 שוב נשלטה ארגנטינה על ידי הצבא. לפיכך אפשר לומר ששנות ה-70 סימנו את קץ האשליות לגבי המשך השגשוג הכלכלי בישראל והתקוות הפוליטיות בארגנטינה.

פרק 4 מוקדש בעיקר לשנת 1973, תקופה של אי שקט בשתי המולדות. ארגנטינה סבלה באופן מסורתי ממשברים כלכליים מחזוריים שהקשו על השגשוג ארוך הטווח של אוכלוסייתה, ובתחילת שנות השבעים כבר הייתה המדינה על סף מלחמת אזרחים. לעומת זאת, ישראל עדיין נהנתה מהכלכלה הפורחת ומהאופטימיות הלאומית שנוצרה בעקבות מלחמת ששת הימים. כתוצאה מכך ההגירה הארגנטינאית לישראל הייתה במגמת עלייה. אחוז גבוה יותר של בעלי מקצוע ומהגרים מבוססים כלכלית הגיע בשנת 1973 בהשוואה ל-1963. השינוי בפרופיל החברתי-כלכלי שלהם היה תוצאה של חוויית המוביליות החברתית של ארגנטינאים-יהודים רבים, למרות המשברים החוזרים ונשנים והמגבלות ארוכות הטווח של הכלכלה הארגנטינית.

בשל שפע ההזדמנויות הכלכליות וההקשר ההיסטורי שלהם בישראל, היה ביכולתם של מהגרים אלה להיות בעלי קניין לאחר שהגיעו לארץ. עם זאת, התעצמות ההגירה מאז 1967 יצרה מחסור בדיור וחלק מהעולים לא קיבלו את מה שציפו לו. הארגנטינים-יהודים התנהגו כמו ישראלים ומהגרים מארגנטינה בו זמנית בכדי להשיג את מבוקשם בכל הנוגע לענייני הדיור שלהם. באוקטובר 1973, מלחמת יום כיפור טלטלה את היכולות הכלכליות ואת מצב הרוח הלאומי הישראליים. המלחמה צמצמה

במידה ניכרת את מספר המהגרים הארגנטינים לישראל, וחזרתם של חלק מהם לארגנטינה נעשתה יותר בולטת.

פרק 5 מנתח הנסיבות שהפכו את שנת 1975 לשנה בה מספר המהגרים מארגנטינה היה הקטן ביותר במהלך שנות השבעים, וזאת על אף האלימות הפוליטית הגואה בארגנטינה. במקביל בוחן הפרק אילו גורמים הביאו להתגברות ההגירה בשנים 1976-1977. בין היתר מוזכרים הגישה הפטרנליסטית של ההנהגה הישראלית כלפי ארגנטינים-יהודים, מאמציה למשוך אותם לישראל ואת הקשיים שלהם לקבל את העובדה שהם משולבים באופן מלא בחברה הארגנטינאית. למעשה, ההגירה הארגנטינאית-יהודית לישראל לא גדלה כצפוי, בעוד שההגירה חזרה מישראל לארגנטינה נמשכה לאורך כל העשור למרות הטרור המתמשך ששרר בארגנטינה.

בשנת 1974, שתי קבוצות באוכלוסייה היהודית משכו את תשומת לבם של מנהיגים ציוניים בארגנטינה, החוזרים מישראל ומנוער. בעוד שחברי הקבוצה הראשונה הגיעו לארגנטינה בעקבות המציאות העגומה בישראל אחרי המלחמה, חברי הקבוצה השנייה פעלו בשני מישורים מנוגדים: הגירה לישראל והשתתפות פעילה בשמאל הרדיקלי הארגנטיני. בעוד ששליחי הסוכנות היהודית הביעו דאגה לנוכח אדישותם של צעירים יהודיים רבים כלפי הציונות, תפקידם ומקצועיותם של השליחים זכו לביקורת הן בארגנטינה והן בישראל. מאז 1976 חלה עלייה בהגירה של ארגנטינים-יהודים לישראל, בעיקר בשל ההשפעות המשולבות של התוכנית הכלכלית של המשטר הצבאי, הטרור ששרר במדינה, ואירועים אנטישמיים.

הקהילה היהודית המאורגנת בארגנטינה עברה תהליך של ביזור באותן שנים. התפשטות של מוסדות הקהילה שיקפה הלכה למעשה את רצון היהודים להישאר בארגנטינה על חשבון דעיכתה של האידיאולוגיה הציונית. במקביל, בקרב ההנהגה היהודית בארצות הברית, בארגנטינה ובישראל לא הסכימו בשאלה מי באמת נמצא בסכנה בארגנטינה בזמן המשטר הצבאי. בין היתר בשנת 1978 הקים ראש ממשלת ישראל ועדה מיוחדת שמטרתה להביא לגידול במספר המהגרים מארגנטינה. מנהיגים ארגנטינים-יהודים קיבלו את הצעתו, אף כי לא היו משוכנעים לחלוטין שזה הפתרון הראוי והביעו אינטרסים שונים מאלה של הישראלים. למרות פועלה של הוועדה, ההגירה לישראל פחתה והמנהיגים בציון המשיכו להמתין לארגנטינים.

חלק ד' מתייחס לשאיפות הדמוקרטיות ולהתפכחות הכלכלית שחוו רוב המהגרים ארגנטינים-יהודים אם בארגנטינה או בישראל. פרק הזמן שבין השנים 1980 ל-2006 התאפיין ברצף מהיר של תמורות ושינויים בשתי המדינות, מה שהביא למספר תקופות שבהן נרשמה עלייה חדה במספר המהגרים מארגנטינה לישראל. הנתונים הסטטיסטיים מראים כי למשברים הכלכליים במדינה הלטינו-אמריקאית הייתה השפעה מכרעת על דפוסי ההגירה. עם זאת, היו בנמצא גם מניעים שונים למהגרים ארגנטינים-יהודים להגיע לישראל ולכאלו שבחרו לחזור לארגנטינה. כך או כך, הציפיות הבלתי-ממומשות של מנהיגים ציוניים בדבר מספרים גבוהים יותר של מהגרים במשך שלושת העשורים נותרו כשהיו.

פרק 6 מראה כי שלום ושגשוג כלכלי נחוו על ידי המהגרים ארגנטינים-יהודים כשני עניינים שאינם עולים בקנה אחד. ב-1983 הושב על כנו השלטון הדמוקרטי בארגנטינה והגולים החוזרים התקבלו בברכה. יחד עם זאת, הכלכלה הלאומית הייתה בצרות צרורות, ובשנים 1989-1990 גרמו שני שיאים של ההיפר-אינפלציה למשברים פיננסיים חריפים במגזרים נרחבים של האוכלוסייה. בנוסף, חלק מיהודי ארגנטינה גילו חששות מפני הממשל הפרוניסטי הבא ומועמדו לנשיאות שהיה ממוצא ערבי-מוסלמי. כתוצאה מכך נרשמה עלייה קלה בהגירה לישראל. בישראל התחיל עשור זה עם מלחמת לבנון והסתיים עם ההגירה חסרת התקדים של יהודים מברית-המועצות לשעבר, שהשתלטה על רוב התקציב המוקדש לקליטת עלייה. שנות ה-90 התחילו עם תקוות גדולות בשתי המדינות, לאחר שארגנטינה ייצבה את המטבע שלה ונראתה כמי שנמצאת בתהליך של מודרניזציה, בזמן שישראל פתחה בשיחות שלום עם הפלסטינים. על הרקע הזה, פיגועי הטרור נגד שגרירות ישראל בבואנוס איירס (1992) ובניין הקהילה היהודית (1994) היו בעלי השפעה שולית בלבד על שיעורי ההגירה. כאשר כלכלת ארגנטינה סבלה ממיתון חמור ורבים מבני מעמד הביניים הפכו ל"עניים חדשים", נרשמה קפיצה בהגירה לישראל. המיתון גרם למשבר החברתי, הכלכלי והפוליטי העמוק ביותר בתולדות ארגנטינה, ומשבר זה גרם להגירה הגדולה ביותר של ארגנטינים-יהודים לישראל. בתקופה של ייאוש עקב פשיטות רגל ועוני, המהגרים גילו אדישות לעלייה במספרם של פיגועי הטרור בישראל בימי האינתיפאדה השנייה. אף על פי כן, לקראת סוף 2003 נרשמה בארגנטינה התאוששות וניכרה שיבה מסיבית של ארגנטינים-יהודים מישראל. כשם שרוב המהגרים הצהירו בשעתם שהם עוזבים את

ארגנטינה מסיבות כלכליות, כך בשוכם הם ציינו את הטרור והאבטלה כגורמים לעזיבתם את ישראל. מעין דז'ה-וו היסטורי הורגש כאשר שיעורי השיבה נידונו בציבור.

האפילוג מציע רפלקציה על האופן שבו ההגירה והשיבה השפיעו על זהויות המהגרים, באמצעות יותר מ-30 ראיונות עומק שנערכו בארגנטינה ובשאל. תשומת לב מיוחדת מוקדשת להבדלים התרבותיים בין שתי החברות ולמכשולים שבהם נתקלו המהגרים בבואם, במהלך שהותם ובעת עזיבתם. לבסוף מוצעים כיווני מחקר חדשים ומחקרים השוואתיים, ומוצגות מסקנות. עבודת דוקטורט זו נועדה לתרום ללימודי הגירה ולחקר ההיסטוריה היהודית וההיסטוריה של ארגנטינה, על ידי מילוי החלל ההיסטוריוגרפי הנוגע להגירה החוזרת של ארגנטינים-יהודים מישראל ובחינת יחסי ישראל והתפוצות באור חדש.